

Viby i Sollentuna Historia

EN HISTORISKTINTRESSANT BY MED ANOR FRÅN YNGRE JÄRNÅLDER.

Vibys historia börjar kanske redan vid Kr f, de äldsta gravarna tyder på äldre järnålderns gravskick, men större delen av gravarna är från yngre järnålder och vikingatid. De äldsta vibybor som vi känner till namnet är Kale och Ingetora som lät hugga runhällen vid Rävårdsvägen som berättar att de byggde en bro till minnet av deras söner. Runhällen dateras till mitten av 1000-talet.

Nästa gång som namnet Viby framträder i skrift är 1409, då skrivs namnet Widhaby. Dokumentet handlar om tre jordlotter som Sollentuna kyrka haft men som övergår i kronans ägo vid ett råfteting vid Sollentuna häradsting.

Genom dokumentets Widhaby kan vi också tolka byns namn som *skogsgården*, namnet kommer ur det fornsvenska ordet för skog, *wither*.

På medeltiden bestod byn av tre gårdar, en skatte, en krono och en frälse. Skattegård innebar att den som bodde på gården också ägde den. Krono och frälse innebar att kronan ägde gården, eller att ägaren hade fått gården i förläning.

Martinus Aschaneus och Viby.

Innan vi går vidare i Vibys historia en presentation av Martinus Aschaneus, det är tack vare honom vi vet en hel del om byns historia. Hans mamma var bördig från Viby och hennes släkt hade bott där sedan början av 1400-talet.

Aschaneus hette från början Mårten Larsson och var född omkring 1575 i Aske by och Håtuna socken.

Fadern var en välbärgad skattebonde och han var gift med Brita Larsdotter från Viby. Mårten fick möjlighet att studera och han blev en av 1600-talets lärda svenskar. Det var vanligt att lärda män latiniserade sina namn och Mårten Larsson från Aske blev *Martinus Aschaneus*. I början av 1600-talet får Aschaneus kyrkoherdetjänsten i Hammarby pastorat. Samtidigt får han kungens uppdrag att forska kring fornlämningar och antikviteter, ett slags föregångare till dagens riksantikvarie. Tack vare Aschaneus får vi veta en hel del om 1600-talets Sollentuna. Och speciellt Viby som var i hans släkts ägo. Den förste av Aschaneus förfäder vi känner till namnet är Erik Persson som tillsammans med sin svärfar, Anders i

Ålsta köper 15 2/3 öresland i Viby (ca 45 tunnland, eller 23 hektar) för 62 mark penningar och 2 kor, svärfadern bestod med det mesta av betalningen . Erik bidrog med 22 mark. Köpet lagfästes på lagmanstinget i Skälby, Sollentuna, måndagen näst efter Sankt Mårten 1453.

Eriks son, Per Ersson blev nästa bonde på skattegården i Viby, hans hustru som hette Elin ägde 5 ½ öresland i Lindö Vallentuna.

I slutet på 1500-talet heter ägaren Olof Larsson han var gift med Karin, dotter till Per Ersson. Om Karins man berättar Aschaneus:

Hon hade en man, Olof Larsson, vilken bodde i Vidby. Han kom hemmanet uti skattfall, så det blev vederkänt under kronan, hennes bror Erik Persson, löste det under skatt igen och utlade try (3) års utgåld.

Makarna hade en son som hette Mats Olofsson. Mats tjänade en tid hos kusinen Per Eriksson i Smedby (Hammarby förs). Mats sålde utan att det skett laga delning mellan släktens medlemmar 5 1/3 öresland i Viby. "mitt modernearv" kallade han det. Affären klandrades och upphävdes de 2 mars 1611.

Under senare delen av 1500-talet och början av 1600-talet hade skattegården i Viby delats i ett antal arvslotter utan att dessa hade skiftas, den tidigare nämnde Erik Persson som räddade Viby från att komma i kronans ägo, hade tre döttrar: Mariet, Brita och Elin. Marit som var äldst sattes att tillsammans med sin man och senare söner, att förvalta släktens egendom i Viby. Elin blev bondhustru i Berga, Vallentuna och Brita gifte sig 1570 med bonden Lars Mårtensson på Storegården i Aske by, Håtuna socken. De fick sex barn och nummer tre i barnaskaran var Mårten Larsson (Martinus Aschaneus).

"VIBYDRAMAT".

Det skulle visa sig att det var ingen bra idé att ha Mariet som förvaltare för släktens egendom. Viby kom på obestånd. Och två år å rad, 1614 och 1615, hade den årliga räntan till kronan inte kunnat betalas. Och skulle detta ske även 1616 skulle Viby "vederkännas" kronan och säljas på auktion till den högst betalande. Och kronan ta sin del av vad gården häftade i skatteskuld.

Det fanns redan två spekulanter utanför släkten som tävlar om att köpa släktens gård i Vibby, den ene var kungens fogde Palne Persson och den andre var Skeppsbyggmästaren i Stockholm, Henrik Hybertsson, som byggde regalskeppet Wasa, han var den penningstarkaste av spekulanterna.

Moster Mariet är 1617 på gång att sälja gården utom släkten till en penningstark person som gett henne ett mycket förmånligt anbud, kanske betydligt mer än någon i släkten kan betala. För detta får hon skarp kritik av Ascaneus, han skriver till henne:

Moster äger bara en fjärdedel i Vidby, de tre andra systerdelarna tillhör släkten i Berga, Aske och Eneby. Moster har illa skött Vidby – Moster själv och Mosters salig man och salig son likaså – så har ni tillsammans bragt Vidby ända till ruinens brant. Det vore inte mer än rätt att någon i släkten tog gården ifrån Moster och vi allesammans som är bördemän förenade oss till det yttersta om att betala skatteskulderna som Moster dragit på sig, så att gården undgår att hemfalla kronan som skattevrak.

Och från Askefamiljen får Ascaneus en fullmakt den 6 april 1617 för att ordna upp Vibbys krångliga affärer.

Fullmakt för Martinus Ascaneus.

-Jag Lars Mårtensson i Aske, med mine nämnde barn, giver härmed i fullmakt min son Martinus Ascaneus, predikant under H:K:M:tslivfana, att handla och köp göra med sin och sine syskons moders jord och hus i Vidby i Sollentuna socken, såsom bäst han kan, sig och sine syskon till nytto, eller ock den till sig handla, på vad sätt han bäst förmår

Till visso under mitt vankiga bomärke. Så ock med syskonen namn och bomärken

Aske 6 april 1617

Lars Mårtensson

Petrus Michaelis i

Anders Larsson i Aske

Håtuna pastor

Mikel Staffansson i Täljeby Hans Jönsson i Täljeby

Maria Larsdotter

På fullmakten har Aschaneus gjort följande anmärkning:

Fullmakt att sälja Vidby, min moders-del, 5 ½ öresland, 1617.

Nota bene Erik Eriksson i Aske ville intet underskriva denna fullmakt för sin sedel på jorderäkningen, utan haver "vedersakat" sin del, som vittnesbörden utvisa.

(Erik Eriksson hade tydligen belånat sin del).

Förslag till avtal om Vibys försäljning.

I augusti 1617 har Aschaneus upprättat förslag till försäljningskontrakt, han skriver bl a att :

kontraktet är tillbudet vår morsyster Mariet i Vidby på jords byte och skifte, efter räkningen på Vidby, Erlesunda (Älvsunda) och vad som på våre 4 delar belöper sig till arvs. Dem alla angående: Moster Mariet och hennes barn, sonen Hans Andersson. Dottern hustru Maria i Vidby. Dottern hustru Margaret i Stockholm. Dottern Brita i Erlesunda med sina barn Erik och Jöran Mårtensson. Dottern Anna och hennes barn, morsysters barnbarn..

Det skulle behövas tre olika förslag innan man kunde enas om formerna kring försäljningen av Viby.

Förslag 1.

Att morsyster, med sin son, Hans Andersson , sin dotterman i Vidby, sin dotter Margaretas man i Stockholm , Sina dottersöner som nämnt är, skulle av den lotten i Vidby utbetala oss alle 3 systerdelarna – Aske, Berga och Enebylotterna - i reda penningar, som vi kunna samsas om och gode män avsluta..

Detta förslag förkastas av Mariet och hennes barn i marginalen har Aschaneus antecknat:

"Till detta tillbud nekade de och sade icke göra vilja".

Förslag 2

Det är en mycket irriterad Aschaneus som

upprättar ett nytt förslag och inledningsvis påtalar han de problem som hans moster och barn har orsakat genom vanskötsel av gården.

Aschaneus skriver som inledning till förslag nr 2: Efter det nu är så illa gjort av dem, genom "förseende" och försummelse, först av morsyster själv med ont vållande därtill, och sedan av hennes barn Per och sist Hans Andersson, som morsysters försörjare och föreståndare billigt vara skulle, att de sin lott nu allerede till skatteskuld till Kronan lagt hava och icke skulle med tiden undgå att också våra tre systradelar tillika avkomma och förlora så är detta vårt råd: Att de allihop nu först och främst hjälpas åt att betala H:K:M:ts befallningsman Palne Persson den ränteskulden ut, som de äro komne uti. Och sedan än vidare, att en, två eller tre av den lotten får besitta Vidby. Emedan Hans Andersson med morsyster icke förmådde det ensam förstå och göra rätt för sig.

På det morsysters lott först, och sedan våre med kunde desto bättre behållna bliva, och de nu härefter sig beflita sig att göra Cronones ränta

ut årlig, eller göra mäster Henrik Hubertsson rätt så länge han haver räntan av hemmanet, K:M:T: på sin ställning. (Man har tydligen redan intecknat en del av hemmanet hos Mäster Henrik).

Så vore de då därmed behållne och hemmanet osålt och våre lotter oss behållna. Av vilken dessa 4 systerlotterne, sedan, som bäst hade ämne, lust och vilja, framdeles att äga 't för rätt och skäl, kunde då köpa 't och besittia 't, innan bördan, eller de själva kunde då behålla 't för god betalning.

Men detta förslag ogillades också, Aschaneus har i marginalen antecknat:

Härtill nekade de alle med många och besynnerlige svar.

Förslag 3

Ett tredje förslag upprättas och det har tydligen skett i samråd med mäster Henrik som tydligen är mycket angelägen att få förvärva skattegården i Viby. Förslaget går ut på att mäster Henrik övertar Viby men att säljarna eller någon av dem har rätt att återköpa gården inom en viss tid, Detta skulle ingå som en klausul i försäljningskontraktet. Som avslutas med följande försäkran:

Och skulle så detta skriftlig kontrakt läggias i god förvaring och var för sig låta rätta och nöja därmed.

Anteckning i marginalen till förslaget ”Härtill nekade de alldeles, alle ihop av Vidbylotten”.

Säljbrev för Viby.

Trots att släkten fortfarande säger nej upprättas ett säljbrev för Viby den 26 augusti 1617. Aschaneus har tydligen tröttnat på sina motsträviga vibysläktingar och kanske med mästern Henriks goda minne försöker han få ett slut på denna krångliga affär. Han har större delen av släkten på sin sida och de träffar en överenskommelse enligt följande:

Jag Hans Olsson boendes i Stockholm, häradshövding, domhavande i Sollentuna härad, oppå adle och välborne Henrik Flemings vägnar, gör viterligt att år 1617 den 26 augusti, då jag laga ting höll med allmogen i förskrivna härad uti Spånga klockarestugu, då kom för mig och nämnden : Vällärde man herr Mårten Aschaneus och Jöns i Eneby och Danderyds socken, vilka tillsammanas hemulade, (garanterade sin äganderätt) upplät och lösgav, ärlig och välaktad mästern Hindrik Hybertsson, skeppsbyggmästare 10 öre 6 penningar landhus och jord i Vidby, Sollentuna socken.

Sedan tillstod välbemälte herr Mårten sig hava uppburit för 5 öre 15 penningar land, sin mödernes jord i bemälte hemman, på sin och alle sine syskons vägnar penningar 61 daler 3 ½ mark. Item, bemälte Jöns i Eneby för 4 öre 15 plogland penningar 50 daler 28 öre.

Samma dag anammade och uppbar herr Mårten efter Johans i Berga begäran för hans hustrus andel i Vidby, 21/2 öre 3 pgr land, penningar 28 daler 12 öre. Kom ock för rätten Erik Andersson i Farsta och tillstod sig hava bekommit för den del hans hustru och medarvingar ”ätte” (ägde) i Vidby så mycket hus och jord som tillkom dem i Erlesunda, Eds socken.

Det gick tydligen inte att tvinga Vibyfamiljen att gå med på uppgörelsen för ytterligare en gång träffades man i rätten. Säljbrevet fick följande komplettering:

Anno 1617 den 15 november kom för rätten hustru Maria Andersson i Vidby och hennes medarvingar Brita Margareta, Anna och Erik Mårtensson och klagade, att deras broder och morbroder Hans Andersson haver, för den stora rest han är Cronan skyllig bleven förverkat deras lott i hus och jord i Vidby under Cronan, varmed de inte vele sig låta i emillan. Och läto sig därmed alldeles väl åtnöja.

Då blev avsagt deras broder och morbroder Kunde inte större del förbryta än som han allena åtte (ägde) i bemälte hemman.

Nu inträder mäster Henrik på arenan och han vill tydligen få ett slut på den segdragna affären.

Protokollet fortsätter: Då framsteg välbemälte mäster Hindrik och levererade hustru Maria och hennes syster och systers barn alla tillhoppa, förför 4 systerdelar i bemälte hemman, penningar 52 daler 2 mark, dem de strax för rätten anammade och uppbyro, och dem de strax delade och skifte sin del emillan. Och läto sig därmed väl åtnöja. Men för Hans Anderssons del uppbar fogden Palne Persson, för den rest han skyllig var, av mäster Hindrik penningar 24 daler 2 mark. Och alla dessa förskrivne tillstodo sig hava bekommit den sista penningen med den första för hus och jord. Därmed avhände de sig bemälte Vidby hemman som är 18 ½ öresland (ca 54 tunnland, 27 ha), och jord och satte det under välbemälte mäster Hindrik.

(Säljbrevet slutar med 2 sigill, det ena lagläsarens, Hans Olofsson, det andra befallningsmannens, Pale Perssons)

Om man läser ”mellan raderna” i Vibydramat kan man tydligt se att mäster Henrik är mycket angelägen att få köpet av Viby i hamn. Anledningen till hans stora intresse för gården berodde kanske på förekomsten av ekvirke på gårdens marker, Fortfarande finns ett stort bestånd av ek i Viby. På 1600-talet användes ek vid byggandet av de stora galärskepp som skulle vara stormakten Sveriges ansikte utåt. Mäster Henrik var skeppsbyggmästare och att förvärva en gård med god tillgång på ekvirke torde ha varit en lönande affär. Det finns fortfarande ett stort bestånd av ekar i Viby. Och det är mycket troligt att det i regalskeppet Wasas skrov finns ekvirke från Viby,

Mäster Henrik dog 1627 året före Regalskeppet Wasas förlisning.

KÄLLA

Boken ”Herr Mårten i Borgby” Författare Göran Strömbäck.

Borgby är prästgården i Fresta ., Upplands Väsby kommun.

Göran Strömbäck hade koppling till Viby.

KOMMENTAR

Text sammanställt av prästen Börje Julin, Viby, i Sollentuna Hembygdsförening. Artikeln tidigare publicerad i Hembygdsbladet och med fri publiceringsrätt från Väsby Hembygdsförening. Samtal med Börje Julin och publicerat på Viby-Ravalnshagens tidigare hemsidan av Henry Adfeldt 6 maj 2004

Copyright © Sveriges Hembygdsförbund